

BAHAİLERİN FİLİSTİN'E YERLEŞME SÜRECİ VE SİYONİSTLERE TOPRAK SATTIKLARINA DAİR İDDİALAR * (1868-1922)

The Process of Bahai Settlement in Palestine and the Allegations That They Sold
Land to the Zionists (1868-1922)

Öğr. Gör. Dr. Zikrullah AYKAÇ**

Geliş Tarihi: 1.02.2024 | Yayına Kabul Tarihi: 22.03.2024

Öz

1844 yılında İran'da Kaçar Hanedanlığı döneminde Mirza Ali Muhammed Şirazî (Bâb) liderliğinde dini bir hareket olarak doğan Bâbîlik, İsnâaşeriyye el-İmamiyye" olarak bilinen On İki İmam fırkası dairesinde olan Şeyhîlik tarikatına bağlıydı. Kısa süre içerisinde kendisine has bir usul ve anlayış edinerek müstakil bir din iddiasıyla propaganda yapmaya başlamıştır. Kaçar Hükümeti, Mirza Ali Muhammed'i peygamberlik iddiası ile İran'da siyasal ve toplumsal düzeni tehdit etmesi üzerine 1850 yılında idam etmiş ve Bâbîliği tamamen ortadan kaldırmak için de sert tedbirler almıştır. Bâbîler, bundan kurtulmak amacıyla İran'dan kaçarak Şiîlerin yoğun olarak yaşadığı Osmanlı hâkimiyetindeki Necef, Kerbelâ ve Bağdat gibi yerlere sığınmışlardır. Mirza Hüseyin Ali, Mirza Yahya Nuri gibi hareketin ileri gelenleri de idamdan kurtulmak amacıyla 1853'te Rusya'nın Tahran Büyükelçisi'nin himayesinde Bağdat'a giderek Osmanlı

Abstract

Born in 1844 during the Qajar Dynasty in Iran as a religious movement under the leadership of Mirza Ali Muhammad Shirazî (Bâb), Bâbism was affiliated to the Shaykhî sect of the Twelve Imams, known as "İsnâashariyya al-Imamiyya". In a short period of time, it acquired a unique method and understanding and started to propagate with the claim of an independent religion. The Qajar government executed Mirza Ali Muhammad in 1850 because he threatened the political and social order in Iran with his claim of prophethood, and took harsh measures to completely eradicate Babiism. In order to escape from this, the Babis fled from Iran and took refuge in the Ottoman-controlled areas such as Najaf, Karbala and Baghdad, where the Shiites were densely populated. In 1853, prominent figures of the movement such as Mirza Hussein Ali and Mirza Yahya Nuri travelled to Baghdad under the auspices of the Russian Ambassador to Tehran and took refuge in the Otto-

* Bu makale doktora tezinden çıkarılmıştır.

** Muş Alparslan Üniversitesi, z.aykac@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2023-9583.

Devletî'ne sığınmıştır.

Mirza Hüseyin Ali, Bağdat'ta dağılmakta olan Bâbîleri yeniden toplamış, bir süre sonra da yeni bir peygamber olduğunu iddia ederek Bahailiği vaaz etmeye başlamıştır. Babiâli, söz konusu faaliyetlerin Osmanlı-İran ilişkilerini etkileyecek boyuta ulaşması üzerine hareketin ileri gelenlerini 1863 yılında İstanbul'a daha sonra da Edirne'ye, 1868 yılında da Akka'ya sürgün etmiştir. Mirza Hüseyin Ali liderliğindeki Bahâîler, kısa sayılabilecek bir sürede Filistin'de örgütlenip Avrupa ve Amerika'ya yayılarak uluslararası bir güç haline gelmiştir.

Bu çalışmada Bahâîlerin dini merkez olarak kabul ettikleri Filistin'deki 1868-1922 yılları arasındaki faaliyetleri (propaganda faaliyetleri, ikametgâhları, örgütlenme çalışmaları, Yahudilerle ve misyonerlerle ilişkileri) Osmanlı Devlet Arşivleri başta olmak üzere dönem kaynakları ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Filistin, Bâbîlik, Bahâîlik, Mirza Hüseyin Ali, Akka,

man Empire in order to avoid execution.

Mirza Husayn Ali regrouped the disintegrating Bâbîs in Baghdad, and after a while he began to preach Bahâism, claiming to be a new prophet. When these activities reached a level that would affect Ottoman-Iranian relations, the Porte exiled the leading figures of the movement to Istanbul in 1863, then to Edirne, and in 1868 to Acre. The Bahâ'îs, led by Mirza Husayn Ali, became an international power by organising in Palestine and spreading to Europe and America in a short period of time.

In this study, the activities of the Bahâ'îs in Palestine between 1868 and 1922 (propaganda activities, residences, organisational activities, relations with Jews and missionaries), which they accepted as their religious centre, are discussed in the light of the sources of the period, especially the Ottoman State Archives.

Key words: Ottoman Empire, Palestine, Bâbîsm, Bahâîsim, Mirza Husayn Ali, Acre.

GİRİŞ

Bâbî hareketi 1844 yılında İranda hâkim olan Şia anlayışı içerisinde ortaya çıkmıştır. Bâbîler, İslam şeriatını reddederek müstakil bir din olduklarını iddia etmeleri üzerine İran hükümeti tarafından, hareketin kurucu lideri olan Şirazlı Ali Muhammed idam edilmiş, taraftarları da ağır cezalara çarptırılmıştır. Mirza Hüseyin Ali gibi bazı öncüleri ve taraftarları İrandan kaçarak Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Irak'a sığınmıştır. Mirza Hüseyin Ali, Osmanlı Devleti'ne sığındıktan sonra kendisini yeni peygamber olarak ilan etmesi ile Bâbî hareketi, Bahâîlik hareketi olarak evrilmeye başlamıştır. Mirza Hüseyin Ali liderliğindeki Bahâî cemaati, çeşitli tarihlerde Bağdat, İstanbul, Edirne ve Akka'da sürgünde kalmışlardır. Bahâîlik hareketinin fikri temelleri İranda atılmış olmasına rağmen gelişim süreci ve uluslararası bir boyuta erişmesi Osmanlı coğrafyasında olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son yüz yılındaki mevcut koşulları hareketin yapısal ve fikrinsel özelliklerini, gelişimini doğrudan etkilemiştir.

1860'larda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde doğan Bahâîlik, günümüzde dünyanın dört bir yanında milyonlarca taraftara sahip müstakil bir din haline gelmiştir. Bahailik ile ilgili Amerika ve Avrupa başta olmak üzere çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'ni kapsayan (1863-1922) Bahâî konulu bu çalışmalarda tarihsel gelişimi ele alınırken temel kaynaklar hükmünde

olan Osmanlı Devlet arşivlerinden yeterince yararlanılmadığı söylenebilir. Oysaki Bahâilik inancının dini merkezi olarak kabul edilen Filistin'e yerleşme süreçlerini ve buradaki faaliyetlerini, Bahâî anlatımlarından ayrı olarak söz konusu belgeler ile ortaya koymak hayati bir öneme sahiptir. Söz konusu arşivde hareketin gelişim sürecine, faaliyetlerine ve ilişkilerine ışık tutacak zengin bir kaynak bulunmaktadır. Bu arşivler, aynı şekilde Bahâîlerin Siyonistlerle (1868-1922) kurdukları ilişkilerinin aydınlatılması açısından da önemli belgeleri içermektedir. Bu çalışmada Osmanlı Arşiv (BOA) belgeleri esas alınarak özetle Bâbilik ve Bahâilik hareketlerinin ortaya çıkışı, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki gelişimi ele alındıktan sonra Bahâîlerin Akkâ'daki sürgün koşulları ve buradaki faaliyetlerine yer verilmiştir. Son olarak Siyonistlerin Filistin'de Yahudi yerleşimlerin kurulması amacıyla toprak satın almak için Bahâîleri, aracı olarak kullandığına dair mevcut şikâyet raporları ve bu şikâyetler doğrultusunda oluşturulan tahkikat komisyon raporları ele alınmıştır.

BÂBİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OSMANLI DEVLETİ'NE SİĞİNMASI

Bâbilik/Bahâilik, 19. Yüzyıl Kaçar hâkimiyetindeki İran'ın siyasi, sosyal, ekonomik ve dini koşullarından doğan dini karakterli bir harekettir.¹ Söz konusu hareketin ortaya çıkışı Kaçarların siyasi, askeri, ekonomik gücünün azalmaya başladığı ve buna bağlı olarak yabancı nüfuzunun iyice hissedildiği bir döneme denk gelmiştir. Kaçar Hanedanlığının idaresindeki İran'da 19. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde içteki otoritenin azalmasına paralel olarak İngiltere ve Rusya'nın bölgedeki nüfuz kurma faaliyetleri de artmaya başlamıştır. Rusya, bu yüzyılda sıcak denizlere inmek amacıyla güneye ilerlemeye çalışırken, İngiltere ise Hindistan başta olmak üzere bölgedeki sömürgelerini koruma ve yeni sömürgeler elde etme amacı gütmüştür.² Rus baskısı, İngiliz hegemonyası, buna paralel olarak İran'da ortaya çıkan sosyal, toplumsal ve ekonomik tahribat çeşitli isyanlara ve arayışlara zemin hazırlamıştır.³ İran'da siyasi, sosyal, ekonomik sıkıntılara karşı duyulan memnuniyetsizlik, gizli örgütlenme ve kurtarıcı fikirlerden olan Bâbilik-Bahâilik gibi hareketlerin oluşmasına imkân tanımıştır.⁴

- 1 Abdulgaffar Aslan (2001), "Kur'an'a Göre Hz. Peygamberin Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik", IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, SDÜ. İlahiyat Fak. Yay. Isparta, s. 121.
- 2 Geniş bilgi için bkz. Yılmaz Karadeniz (2016), Kaçarlar Döneminde İran (1795-1925), İdari, Askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, Selenga Yayınları, İstanbul; Gökhan Bolat (2016), "Muhammed Ali Şah Döneminde İran'ın Siyasi Durumu (1907-1909)", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Yıl 8, s. 327-330.
- 3 Elena Andreeva (2014), "Russia İ. Russo-Iranian Relations up to the Bolshevik Revolution", Encyclopædia Iranica, Elr.
- 4 Moojan Momen (2005), "The Babi and Baha'i Community of Iran: a case of "suspended genocide?", Journal of Genocide Research, 7(2), June, s. 176.

Şeyh Ahmed Ahsâî ve halefi Seyyid Kazım Reşî'nin İsnâaşeriyye'nin düşüncesinden beslenerek temellendirdiği Şeyhîlik Tarikatı, Bâbilik hareketini ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁵ Şirazlı Seyyid Mirza Ali Muhammed, kendisinin 1844 (H.1260) yılında "Bâb" (Kapı) olduğunu, bir süre sonra mehdilik iddiasını daha ileriye taşıyarak, peygamber olduğunu iddia etmiştir.⁶ İran'daki mevcut koşullar hareketin kısa bir süre içerisinde taraftar bulmasına imkân tanımıştır.⁷ Mirza Ali Muhammed'e ait *Beyan*'ın yeni şeriat kaynağı olduğu iddiası Şiraz başta olmak üzere İran'ın farklı bölgelerinde şiddetli tartışmalar ve kamuyu tehdit eden isyanlara sebebiyet verecek boyuta ulaşmıştır.⁸ Bâbî olaylarının kamuyu tehdit emesi üzerine⁹ Mirza Ali Muhammed (Bâb), tutuklanmış daha sonra (9 Temmuz 1850) Tebriz'de halka açık bir alanda kurşuna dizilerek infaz edilmiştir.¹⁰

Bâbiler, liderlerinin kurşuna dizilmesine tepki olarak 15 Ağustos 1852'de Nasırüddin Şah'a başarısız bir suikast girişimde bulunması üzerine Kaçar Hükümeti, Bâbileri¹¹ tamamen yok etmek için harekete geçmiştir.¹² Şah'a suikast girişimi sonrası başlatılan infaz ve tutuklama dalgası sonucunda Bâbilerin öncü isimleri ve tabanı büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve Bâbî hareketi dağılma sürecine girmiştir.¹³ Bu süreçte Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Bağdat, Nefef ve Kerbelâ gibi yerler, Bâbî topluluğu için sığınma merkezleri haline gelmiştir.¹⁴

Nasırüddin Şah'a düzenlenen suikast sonrasında Tahran'da tutuklanan hareketin öncü isimlerinden Mirza Hüseyin Ali, Rusya'nın baskısıyla yaklaşık dört ay sonra¹⁵

5 Tood Lawson (1996), "Baha'i Religious History", Journal of Religious History, vol. 36, no. 4, Dec. 465-466; Mumammed Cevad (1996), *Meşkür, Ferheng-i Fırak-ı İslam*, 3.baskı, Meşhed.

6 Ethem Ruhi Fiğlalı (2001), *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepler*, Şa-to yay, İstanbul, s. 245.

7 Moojan Momen (1983), "The Social Basis of the Bâbî Upeavals in Iran (1848-53): A Preliminary Analysis", International Journal of Middle East Studies (Published by: Cambridge University Press), Vol 15, No 2, May, 157; Nikki Keddie (1962), "Religion and Irreligion in early Iranian Nationalism", Comparative Studies in Society and History, 4, s. 274-75.

8 Mustafa Ünsal (2003), *Ali Muhammed Şîrâzî ve Bâbilik Hareketi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 42-48; Muhammed Zerendi, (2001). Nebil Tarihi, Çev. Minu Drahşan, Bahâî yay. İstanbul, s. 143-203; Abbas Amanat, (2005), *Resurrection and Renewal: The Making Of The Bâbî Movement In Iran, 1844-1850*, Kalimat Press Los Angeles 1989, Paperback Edition, s. 254-255.

9 Momen, "The Social Basis of the Bâbî Upeavals in Iran (1848-53): A Preliminary Analysis", s. 157.

10 Amanat, *Resurrection and Renewal*, s. 380-385; Nebil, Nebil Tarihi, s. 183-191.

11 Momen, "The Babi and Baha'i Community of Iran: A Case of "Suspended Genocide?", s. 222; Şevki Efendi (1995), Bahâî Dininin I. Yüzyılı, Çev. Suna Bozkır, Bahâî Yayınları, İstanbul, s. 64

12 *Amanat, Resurrection and Renewal*, s. 405.

13 Denis MacEoin (1983), "From Babism to Baha'ism: Problems of Militancy, Quietism, and Conflation in The Construction of A Religion" Religion 13.3, s. 219.

14 MacEoin, "From Babism to Baha'ism", s. 220.

15 Mina Yazdani (2011), *Religious Contentions In Modern Iran, 1881-1941*, (Doctoral thesis) for the degree of Doc-

serbest bırakılmıştır. Mirza Hüseyin Ali, 12 Ocak 1853'te bazı aile fertleri ve İran muhafızlarından bir subay ile Rusya sefaretinin bir temsilcisi refakatinde Bağdat'a sığınmak üzere yola çıkmıştır.¹⁶ Bâbilerin Tahran'dan Bağdat'a gideceği bilgisi Tahran Sefareti tarafından Babiâli'ye bildirilmiştir.¹⁷ Mirza Hüseyin Ali 8 Nisan 1853'te Bağdat'a varmıştır.¹⁸ Mirza Hüseyin Ali'nin Bağdat'ı seçmesinde İran'a yakın olmasının yanında sosyal ve kültürel tabanını kaybetmeme amacı da vardı.

Bâbiler, güçlü bir liderin otoritesine ihtiyaç duyarak Bağdat'ta Mirza Hüseyin Ali Nuri ve üvey kardeşi Mirza Yahya Nuri etrafında yeniden toplanmaya başlamışlardır. Mirza Hüseyin Ali, on yıl kaldığı Bağdat'ta liderliğini büyük ölçüde kabul ettirerek Bâbileri yeniden bir araya getirmeyi başarmıştır. Bâbilerin Mirza Hüseyin Ali'nin liderliğinde yeniden örgütlenerek aktif faaliyet yürütmesi İran'ın dikkatini ve tepkisi arttırmıştır. İran, sapkın bir hareket olarak tanımladığı Bâbi grubunun kendilerine iadesini veya İran sınırına uzak, toplumdaki izole bir yere sevk edilmelerini istemiştir. İran hükümetinin talebi Sadrazam Mehmed Emin Ali Paşa ve Hariciye Nazırı Fuad Paşa tarafından Sultan Abdülaziz'e arz edilmiş ve Bâbilerin İstanbul'a gönderilmesi için irade çıkarılmıştır. Çıkarılan iradede Bâbiler için, "mezheb-i bâtil ve hâfi" ifadesi kullanılmış, ayrıca Şah'a suikast girişiminde bulunan bu hareketin İran sınırında olmasının devletler hukukuna uygun olmayacağı kabul edilerek özellikle lider kadrosunun İran'a uzak bir yere sevk edilmesinin bir zaruret olduğu belirtilmiştir. İran'ın Bâbileri kendilerine iade etmeleri talebi devlet hukukuna ve şanına uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bağdat Valisi Namık Paşa'nın Bâbileri bir tehdit unsuru olmadığını beyan eden raporuna rağmen Babiâli, Bağdat'ın kozmopolitik yapısı dolayısıyla bu tür bir hareketin orada olmasının Devlet-i Aliyye'ye zarar verebileceğini bildirerek grubun 1863 yılında sürgün edilmesine karar vermiştir.¹⁹ Bâbilerin, Edirne'ye sürgün edilmesi için Bağdat hazinesinden 25 bin kuruş harcırah tahsis edilerek muhafızlar eşli-

tor of Philosophy Department of Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto, s. 55-56; Juan R. I. Cole (1998), *Modernity and the Millennium: The Genesis of the Baha'i Faith in the Nineteenth, Century Middle East*, New York: Columbia University Press, May, s. 65; Hasan M. Balyuzi (1971), *Abdu'l-Baha -The Centre of the Covenant of Bahauallah-*, George Ronald: London 1971, s. 21.

16 Şevki Efendisi, *Bahai Dininin I. Yüzyılı*, s. 111.

17 BOA. A.MKT.UM 120/2. (23 Ra. 1269/4 Ocak 1853).

18 Myron Henry Phelps (1903), *Life and Teachings of Abbas Effendi: a Study of the Religion of the Babis, or Beha'is Founded by the Persian Bab and by his Successors, Beha Ullah and Abbas Effendi*, GP Putnam's sons, s. 17-18.

19 BOA. I.HR.198/11268. (12 Ş.1279/2 Şubat 1863); BOA. HR. SYS. 2930/106. (29 Ş. 1279/19 Şubat 1863).

ğinde gönderilmelerini sağlayacak irade çıkarılmıştır.²⁰ Dört aylık bir yolculuğun ardından²¹ İstanbul'a ulaşan sürgün kafilesi, burada iki buçuk ay kaldıktan sonra masrafları hazineden karşılanarak Edirne'ye sevk edilmişlerdir.²² 12 Aralık 1863'te Edirne'ye ulaşan Bâbî kafilesi²³ 12 Ağustos 1868 yılında Akka'ya sürgün edilene kadar yaklaşık beş yıl burada yaşamışlardır.

BAHÂİ/BÂBİLERİN FİLİSTİN'E SÜRGÜN EDİLMESİ

Mirza Hüseyin Ali ile kardeşi Mirza Yahya Nuri arasında Bağdat'ta başlayan liderlik mücadelesi Edirne'de cemaatin iki kola ayrılması ile sonuçlanmıştır. Mirza Hüseyin Ali taraftarları Bahâiler ve Mirza Yahya Nuri taraftarları Ezeliler olarak adlandırılmaya başlanmıştır.²⁴ İran'ın İstanbul Büyükelçisi Hacı Mirza Hüseyin Han (Sipahlar)'ın Bâbîlerin Edirne'den daha uzak ve sınırlandırılmış bir yere sürgün edilmesi için hükümet nezdinde yoğun baskısı ve Mirza Hüseyin Ali ile Mirza Nuri Yahya'nın birbirleri aleyhine İran Büyükelçiliğine ve Babiâli'ye sürekli şikâyet dilekçeleri göndermeleri sonucunda İstanbul'daki bazı Bâbîler tutuklanarak tahkikat başlatılmıştır.²⁵ Yapılan sorgu ve tahkikat neticesinde ceza kanununun 28. maddesi hükmünce Bâbilere 1868 yılında "nefy-i ebed" ve "kalebentlik" cezası verilmesine hükmedilmiştir.²⁶

Osmanlı Devleti, Mirza Hüseyin Ali'yi taraftarlarıyla (Bahâiler) birlikte Akka'ya, 27 Subh-i Ezel'i (Ezeliler) Kıbrıs Magosa'ya²⁸ sürgün etmiştir. Bâbîlerin, Edirne'de misyoner ve konsolosluklarla ilişkileri, halkla iç içe olmaları, hacca gitmek bahanesiyle İrandan İstanbul'a çok sayıda ziyaretçilerinin gelmesi, İstanbul'u karargâh olarak kullanmaya başlamaları gibi gerekçeler devletin tekrar sürgün kararı almasını gerektirmiştir. Bâbîleri tamamıyla tecrit etmek amacıyla yaşam koşullarının çok ağır olduğu ve denetimin daha kolay sağlanabileceği Akka ve Kıbrıs

20 BOA. İ. HR. 200/11389. (2 Z. 1279/21 Mayıs 1863); BOA. İ. HR. 203/11614. (24 R. 1280/8 Ekim 1863).

21 Phelps, *Life and Teachings of Abbas Effendi*, s. 32.

22 BOA. İ. HR. 198/11268. (12 Ş. 1279/2 Şubat 1863); BOA. HR. SYS. 2930/106. (29 Ş. 1279/19 Şubat 1863); BOA. HR. MKT. 458/67. (18 Ca. 1280/31 Ekim 1863); BOA. HR. MKT. 458/53. (18 Ca. 1280/31 Ekim 1863).

23 Phelps, *Life and Teachings of Abbas Effendi*, s. 35; Balyuzi, *Abdu'l-Baha*, s. 19; Adip Taherzadeh, Hz. Bahaullah'ın Zuhuru (1998), Hz. Bahaullah'ın Zuhuru – "Bahâî Dininin Doğuşu", İstanbul-Edirne 1863-1868, Çev. Süreyya Güler, Bahâî Yayınları, C. II, İstanbul, s.76; Şevki Efendi, *Bahai Dininin I. Yüzyılı*, s. 168.

24 Şevki Efendi, *Bahai Dininin I. Yüzyılı*, s. 30; Adip Taherzadeh (1995), Hz. Bahaullah'ın Zuhuru – "Bahâî Dininin Doğuşu" Bağdat Dönemi 1853-1863, Çev. Süreyya Güler, Bahâî Yayınları, C. I, İstanbul, s. 51, 260.

25 BOA. HR. MKT. 495/04. (18 Rebülahir 1281/20 Eylül 1864).

26 BOA. İ. MMS. 36/1475.01.03. (26 S. 1285/17 Haziran 1868).

27 BOA. ZB. 2/76. 8 B. 1285/24 Ekim 1868).

28 BOA. ZB. 02/74. 16 R. 1285/5 Ağustos 1868).

adaları tercih edilmiştir. Mirza Hüseyin Ali, Akka'ya olan sürgün kararının durdurulması için İngiltere, Fransa ve Rusya konsoloslukları ve misyoner gruplarından yardım istemesine rağmen Babî'li, mevcut durumun bir iç mesele olduğunu beyan ederek geri adım atmamıştır.²⁹ Bu döneme kadar genel olarak Bâbî olarak tanımlanan grup bundan sonra Mirza Hüseyin Ali'nin taraftarları olanlar Bahâî ve Mirza Yahya'nın taraftarı olanlar Ezeli olarak daha çok ifade edilmeye başlanmıştır.

Gerekli hazırlıkların yapılması için bir süre verilmiş, Mirza Hüseyin Ali'nin esnafa olan borçları da Edirne mal sandığından karşılanmıştır.³⁰ 72 kişilik sürgün kafilesinin yevmiye ve yol harcırahları³¹ sağlandıktan sonra 12 Ağustos 1868 günü askerlerin refakatinde Gelibolu'ya doğru yola çıkmıştır. Avusturya bandıralı buharlı bir gemi, 21 Ağustos 1868'de Gelibolu'dan yola çıkarak İzmir, İskenderiye, Port Said ve Yafa'ya uğradıktan sonra Hayfa'ya varmıştır. Mirza Hüseyin Ali ve beraberindekiler buradan bir yelkenliye bindirilerek 31 Ağustos 1868'de Akka'ya ulaştırılmıştır.³² Sürgünler Akka'ya geldikten hemen sonra, en büyük camide Sultan Abdülaziz'in sürgünlerin en sıkı şekilde hapsedilmeleri hakkındaki sarih emirlerini içeren fermanı okunmuş, halka Allah düşmanı ve fitne olarak tanımlanan bu mahkûmlardan uzak durulması için tembihat yapılmıştır. Mahkûmlar Akka kalesindeki hücrelere yerleştirilmiştir.³³

BAHÂİLERİN AKKA'DAKİ SÜRGÜN KOŞULLARI

1864 yılında yeni vilayet sistemi içerisinde bir mutasarrıflık merkezi olarak teşkilatlandırılan Akka Sancağında Hayfa, Nasıra, Taberiye, Safed kazaları ile Şağur ve Sahil-i Akka nahiyeleri yer almıştır. 1888 yılında Beyrut Vilayeti tesis edilince Akka, Suriye Vilayeti'ne bağlanmıştır. Akka Mutasarrıflığı'nın kuruluşundan Osmanlı idaresinden çıkışına kadar, Akka idare Meclisi'nin tabii üyelerini mutasarrıf başkanlığında naip, müftü, muhasebeci ve tahrirat müdürü oluşturmuştur. Akka, korunaklı surları ve dış dünya ile bağlantısının kolaylıkla kontrol edilebilmesinden dolayı ağır cezaya çarptırılan tehlikeli veya kontrol edilmesi ehemmiyet teşkil edenler için bir sürgün yeri olarak kullanılmıştır.³⁴

29 Moojan Momen, (1981), *The Bâbî and Baha'î Religions 1844-1944 Some Contemporary Western Accounts*, George Ronald, Publisher Oxford, s. 189 (Elliot no. 54, 6 Ağustos 1868: FO 195. 901); Momen, *The Babi and Baha'î Religions 1844-1944*, s. 190. (Elliot NO. 55, 10 Ağustos 1868: FO 195 901); Momen, *The Babi and Baha'î Religions 1844-1944*, s. 190. (No. 52, 14 Ağustos 1868: MAE Corr. Polit. Consulat d'Adrinople).

30 BOA. İ. DH. 590/41057. 18 Z.1285/1 Nisan 1869).

31 BOA. A. MKT. MHM. 418/82. (14 Ca. 1285/2 Eylül 1868); BOA. İ. DH. 590/41057. 18 Z.1285/1 Nisan 1869).

32 BOA. ZB. 2/76. 8 B. 1285/24 Ekim 1868). BOA. İ. DH. 590/41057. (18 Z. 1285/1 Nisan 1869); Şevki Efendi, *Bahai Dininin I. Yüzyılı*, s. 189; Taherzadeh, II, s. 431-433.

33 BOA. ZB. 2/76. 8 B. 1285/24 Ekim 1868); Phelps and Bahiyih Khanum, 52-65; Sarah and Blomfield, 1940; Şevki Efendi, *Bahai Dininin I. Yüzyılı*, 193-194.

34 Ali İhsan Aydın (2013), *Akka'nın İdarî Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1864-1918)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat

Bahâiler, Akka'ya sürgün edildikten sonra kendilerine yönelik katı kurallar ilk iki yıl sıkı şekilde uygulanmıştır. Mirza Hüseyin Ali Bahâullah ve ailesi iki yıl boyunca Akka surları içerisinde yer alan askeri bir kışlada hapsedilmiş ve taraftarları ile temas kurulmasına müsaade edilmemiştir. Bahâiler, sert koşullara sahip olduğu için Akka'yı ilk zamanlarda "lanetli, hastalıklı" bir yer olarak tarif etmişlerdir. İlk iki yıl Akka'ya yaklaşık 100 Bahâî yerleşmişti. Genellikle İrandan gelen ve ticaretle uğraşan Bahâiler, Mirza Hüseyin Ali'yi görebilmek için dükkânlarını kapatıp kışlanın önünde toplanarak, onun balkona çıkmasını gözlemiş ve bu durum her gün aynı şekilde devam etmiştir.³⁵ İki yıl boyunca kışla hapishanesindeki Bahâilerin yaşam koşullarında önemli bir değişiklik olmamış ve bu süre zarfında hiç kimse hapishaneden ayrılamamıştır. Mirza Hüseyin Ali Bahâullah, zamanını odasında tabletler³⁶ yazarak ya da çocuklarına yazıları dikte ederek geçirmiştir.³⁷ İran, bu sıkı denetimin sürdürülmesi için Şam Başkonsolosu'na bağlı olarak Akka'da konsolosluk düzeyinde bir temsilcilik açmıştır.³⁸ Ancak bir süre sonra vekil tayini ile idare edilmeye başlanan konsolosluk, daha sonra Akka'da bulunan başka ülke temsilcilerinin (İtalya) aracılığıyla idare olunmuştur.³⁹ Bahâilerin askeri kışladaki zorunlu ikametgâhları ikinci yılın sonuna doğru 1868-1874 Osmanlı-Rus Savaşından dolayı Akdeniz'in güvenliği için daha fazla askeri kışla ihtiyacı doğması üzerine Akka İdare Meclisi, Bahâileri askeri kışladan çıkararak çeşitli evlere yerleştirmiştir.⁴⁰

BAHÂİLERİN FİLİSTİN'DE FAALİYETLERİ VE BAHÂİLİĞİN YAYILMASI

Bahâilerin kışla dışındaki evlere nakledilmesiyle Akka halkı ile yakınlaşma imkânı doğmuştur. Bahâiler, özellikle de Mirza Hüseyin Ali'nin en büyük oğlu Abbas Efendi (Abdulahâ), kısa sürede esnaf ve idareciler ile çok yakın ilişkiler kurmuştur.⁴¹ Abdulahâ'nın yerel idareciler ile kurmuş olduğu ilişkiler sayesinde sürgün ko-

Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, s. 20.

35 Afroukhteh, *Memories of Nine Years in Akka*, s. 132; Adip Taherzadeh (2001), *Hız. Bahâullah'ın Zuhuru – "Bahâî Dininin Doğuşu"* Akka'daki Yıllar 1868-1877, Çev. Süreyya Güler, Bahâî Yayınları, C. III, İstanbul, s. 472-473.

36 Mirza Hüseyin Ali Bahâullah'ın yazdığı metinler, Bahâîlerce Allah tarafından vahyedildiği kabul edilir. Bunlar Levih ve Tablet olarak ifade edilmektedir.

37 Lady Sarah and Blomfield (Sitarîh Khanum) (1940/1967), *The Chosen Highway*, Wilmette, IL: Bahâ'î Publishing Trust, https://bahai-library.com/blomfield_chosen_highway (Erişim Tarihi: 10.01.2024), s. -66-68; Myron Henry Phelps and Bahiyyih Khanum (1903), *Life and Teachings of Abbas Effendi*, The Knickerbocker Press, New York, s. 62-71.

38 BOA. I. HR. 229/133424. (14 Ş. 1284/11 Aralık 1867).

39 Youness Khan Afroukhteh (1952-2003), *Memories of Nine Years in Akka (Hatırat-ı Nuh Sali Akka)*, Translator: Riaz Masrour, Oxford: George Ronald, s. 313-314.

40 BOA. ŞD.3220/40.01. (11 Ca. 1288/ 29 Temmuz 1871).

41 Taherzadeh, *Hız. Bahâullah'ın Zuhuru*, III, s. 249-254; Phelps and Bahiyyih Khanum, s. 68,82; Lady Sarah Louisa Blomfield, *The Chosen Highway*, s. 66-69.

şulları Babiâli'den gelen uyarılara rağmen hafifletilmeye başlamıştır. Dersaadet'e gönderilen şikâyet raporlarında Abdulbaha'nın maddi menfaat karşılığında istediklerini yapabildiği anlaşılmaktadır. Abbas Efendi (Abdulbaha), Akka ve Hayfa idarecileri nezdinde nüfuz kurması, menfaat temin etmesi sonucunda⁴² günden güne güçlenerek geniş araziler, çiftlikler satın almıştır.⁴³ Bahâîlerin bu maddi gücü İran, Avrupa özellikle de Amerika'daki müntesiplerinden gelen yardımlar sayesinde olmuştur.⁴⁴

Babiâli'nin talimatlarına rağmen Akka'da Bahâîlere yönelik "nefy-i ebed" ve "kalebentlik" koşulların uygulanmadığı çok sayıda belgeye yansımıştır. Abdulbahâ'nın yerel bürokrasi ile kurduğu ilişkiler ve onlara sağladığı menfaatler⁴⁵ sayesinde irade-i seniyye'de belirtilmiş olan kalebentlik koşullarına riayet edilmemiştir. Bahâîler, Akka'da ikamet etme zorunluluğu olmasına rağmen Akka'nın dışına çıkarak Hayfa'ya yerleşerek burayı kısa süre içerisinde Bahâîliğin hareket merkezi haline getirmiştir.⁴⁶ Mirza Hüseyin Ali Bahâullah, tamamen tabletlerin yazımı ile uğraşırken dış işlerin yürütülmesi, ziyaretçilerin kabulü ve ziyaretlerin planlanması gibi tüm işler ile büyük oğlu Abdulbahâ ilgilenmekteydi. Abdulbahâ, bölgedeki konsoloslar, misyonerler ve Avrupa ile Amerika'dan gelen ziyaretçilerle bizzat ilgilenmiştir. Bahâîlerin faaliyetleri 1890'dan sonra İran,⁴⁷ Avrupa, Amerika,⁴⁸ Mısır,⁴⁹ Bağdat,⁵⁰ Musul,⁵¹ Beyrut⁵² İstanbul, İzmir, Aydın⁵³, Maraş⁵⁴ gibi yerlerde yürütülmüş hatta buralarda temsilcilikler açılmıştır.

Amerika, Bahâîliğin en hızlı yayıldığı merkezlerinden biri olduğu için Hayfa ve Akka'ya özellikle buradan gelen ziyaretçi sayıları her geçen gün artmıştır. Bu ziyaretçiler hacı olarak kabul edilmiş ve bunlar için konaklama yerleri hazırlanmıştır. Bu yapılan ziyaret ve faaliyetler ile ilgili Babiâli'ye çok sayıda şikâyet dilekçeleri

42 BOA. HR. TO. 399/47. (5 Ra. 1311/ 16 Eylül 1893).

43 BOA. HR. TO. 390/89. (19 Ra. 1303/ 26 Aralık 1885).

44 BOA. Y. MTV. 214/176.

45 BOA. DH. MKT. 138/31. (13 Ra. 1311/ 23 Eylül 1893); BOA. HR. TO. 396/11. (18 Z. 1308/ 25 Temmuz 1891); BOA. BEO. 481/36072. (14 B. 1322/ 24 Eylül 1904).

46 BOA. Y. PRK. AZ]. 27/39. (2 S. 1311/15 Ağustos 1893); BOA. BEO. 481/36072. (14 B. 1322/ 24 Eylül 1904).

47 BOA. Y. PRK. TKM. 01/23.04. (14 Z. 1293/31 Aralık 1876).

48 BOA. Y. MTV. 214/176. (22 M. 1319/ 11 Mayıs 1901).

49 BOA. BEO. 2595/194566.3 (14 Ca. 1323/ 17 Temmuz 1905).

50 BOA. DH. MKT. 1762/75. (4 S. 1308/18 Eylül 1890); BOA. DH. MKT. 1788/11. (20 R. 1308/ 3 Aralık 1890).

51 BOA. DH. MKT. 726/63. (18 Ra. 1321/14 Haziran sene 1903).

52 BOA. Y. PRK. ASK. 228/60 (26 S. 1323/ 1 Mayıs 1905).

53 BOA. DH. MKT. 411/22 (21 S. 1313/ 13 Ağustos 1895).

54 BOA. DH. ŞFR. 125/164 (8 L. 1302/ 21 Temmuz 1885).

gönderilmiştir.⁵⁵ Ancak Babî'î'nin özellikle Amerika ve Avrupadan gelen ziyaretlerin engellenmesi için Akka Mutasarrıflığı'na gönderdiği emirler uygulanamamıştır. Akka'da nefy ü teb'îdlerine yönelik koşulların devam etmesi gereken dönemde, Mirza Hüseyin Ali Bahauallah'ın tablet ve levih olarak adlandırılan yazılarının çoğaltılması ve dağıtılması için İskenderiyede bürosu kurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İran, Irak, Kafkaslar, Türkistan, Mısır, Hindistan, Burma'da görevlendirmeler yapılarak hareketin kurumsallaşmasını sağlayacak adımlar atılmıştır. Aşka-bat'ta Bahâî Mezarlığı ve Bahâî dünyasının ilk Maşriku'l-ezkarı (ibadetgâhları) kurulmuştur.⁵⁶ Akka ve Hayfa merkezli bu faaliyetlerin sonucunda Bahâilik kısa sürede müstakil bir din özelliği kazanmaya başlamıştır.⁵⁷ İran'ın İstanbul Büyükelçisi Mahmud Han (Ala'ül-mülk), 1901 yılında Bahâîlerin Akka'daki faaliyetlerine yönelik Şah'a sunulmak üzere İran Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Mirza Hüseyin Ali liderliğindeki Bahâiliğin bu şekilde büyümesi durumunda İran için gelecekte çok daha ciddi bir tehdit haline geleceğini bildirmiştir.⁵⁸

İran, Bâbîlerin Akka'ya sürgününden kısa bir süre önce buraya konsolos vekili tayini yapmış olmasına⁵⁹ rağmen ilerleyen süreçte İran temsilciliğinin Akka'da etkin faaliyet yürütemediği anlaşılmaktadır. Mısır ve Akka'daki İran temsilcilikleri, Bahâîlerin etkisi altına girmiş, hatta Akka ve Hayfa'daki temsilcilikler, Bahâîlerin çalışma ofisleri olarak kullanılmıştır.⁶⁰ Bahâîlere yönelik sıkı denetimin ilk iki yıldan sonra değişmesinde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da gittikçe zayıflamasına bağlı olarak, Batılı devletlerin artan gücü, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Akka'nın siyasi, ticari öneminin artması ile Bahâîlerin yerel idarecilere yüksek meblağlarda menfaat temin etmesi gibi faktörler etkili olmuştur.

Mirza Hüseyin Ali Bahauallah, dokuz yıl Akka'da sur içerisinde kaldıktan sonra 1877 yılında surların dışındaki farklı konaklarda ikamet etmeye başlamıştır. 1876'daki I. Meşrutiyet'in ilanı Bahâîlere yönelik denetimin gevşetilmesinde etkili

55 BOA. DH. MKT. 2207/72 (21 M. 1317/ 1 Haziran 1899).

56 Şevki Efendi, Bahai Dininin I. Yüzyılı, s. 203.

57 Necati Alkan (2008), Dissent and Heterodoxy in the Late Ottoman Empire, Reformers, Bâbîs and Baha'is, İstanbul, s. 87.

58 Ala'ül-Mulk (1901/2000), A Report to the Shah from Akka, translated by Ahang Rabbani, published in World Order, https://bahai-library.com/alaulmulk_report_shah_akka, (Erişim Tarihi: 25.01.2023).

59 BOA. İ. HR. 229/133424. (14 Ş. 1284/ 11 Aralık 1867).

60 Youness Khan Afroukhteh (1952/2003), Memories of Nine Years in Akka (Hatırat-ı Nuh Sali Akka), Translator: Riaz Masrour, Oxford: George Ronald, s.313-314.

olmuştur.⁶¹ Mirza Hüseyin Ali Bahâullah, sürgün cezası devam ettiği halde Haziran 1877'de Akka'nın kuzeyinde geniş bir bahçede yer alan Abdullah Paşa isimli yazlık konağına⁶² 1879 yılında da Behci Kasrı'na taşınmıştır. Akka'nın birkaç kilometre kuzeyinde büyük bir servet harcanarak inşa edilmiş Uddi Hammar adındaki kişinin kasrı, Mirza Hüseyin Ali'nin büyük oğlu Abdulbahâ tarafından önce beş yıl için kiralanmış, daha sonra satın alınmıştır. Mirza Hüseyin Ali'nin idari makamlardan izin almadan taşındığı bu yerde istediği şekilde ziyaretçileri kabul edebildiği hatta sık sık Hayfa'ya gidip orada Alman misyonerlerin köyünde kaldığı bilinmektedir. Ömür boyu kalebentlik cezasına çarptırılan ve herkesçe tanınan birisi olmasına rağmen Akka surlarının dışına taşınan Mirza Hüseyin Ali Bahâullah, son yıllarını burada geçirmiş ve 29 Mayıs 1892'de Akka'da hayatını kaybetmiştir. Akka'da Behci Kasrı arazisine defnedilen Mirza Hüseyin Ali Bahâullah'ın ölümünden sonra en büyük oğlu Abbas Efendi (Abdulbaha), vekili olarak yerine geçmiştir.⁶³

BAHÂİLERİN YEREL İDARECİLER İLE İLİŞKİSİ

Akka İdare Meclisi'nin tabii üyeleri mutasarrıf başkanlığında toplanan naib, müftü, muhasebeci ve tahrirat müdüründen oluşmaktaydı. İmparatorluğun son yüzyılında buhranın artması birçok alanda olduğu gibi siyasi ve idari istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Bu duruma paralel olarak 1865-1918 yılları arasında Akka'ya otuz beş mutasarrıf görevlendirilmiş, özellikle son dönemlerde bu değişimler becayiş usulü ile gerçekleşmiştir. Akka'nın bu kadar sık değişen mutasarrıflarıyla ilgili görevlerinde yetersiz kaldıkları veya yolsuzluk yaptıklarına dair çok sayıda şikâyet yazısı İstanbul'a gönderilmiştir. Mutasarrıflar başta olmak üzere İdare Meclisi üyeleri ile Abdulbahâ arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Çok sayıda belgede Abdulbahâ'nın mutasarrıf, müftü, naib, muhasebeci ve tahrirat müdürü gibi idarecilere menfaat temin ederek işlerini yürüttüğü anlaşılmaktadır.⁶⁴ Abdulbaha ile menfaat karşılığında iş birliği yapan bu idarecilerle ilgili Akka ve Hayfa'da çok sayıda usulsüz arazi satışı iddiaları şikâyet konusu olduğu görülmektedir.⁶⁵ Akka'da görev yapan Ahmed Tefvik Paşa

61 Cole, *Modernity and the Millennium*, s. 72.

62 Taherzadeh, Adip (2005). Hz. Bahaullah'ın Zuhuru – “Bahâî Dininin Doğuşu” Mezra ve Behci 1877-1892, Çev. Süreyya Güler, Bahâî Yayınları, C. IV, İstanbul, s. 5.

63 Taherzadeh, Hz. *Bahaullah'ın Zuhuru*, III, s. 488-492; Taherzadeh, IV, s. 5, 106; Şevki Efendi, s. 202.

64 BOA, YPRK. AZJ. 27/39. (02 S. 131/ 15 Ağustos 1893).

65 BOA. DH. MKT. 2207/72. (21 M. 1317/1 Haziran 1899); Y. PRK. AZJ. 27/39. (2 S. 1311/15 Ağustos 1893).

(1871-1873), Esat Efendi (1873-1875) ile Fevzi Paşa (1875-1876) gibi mutasarrıflar Mirza Hüseyin Ali ve Abdulbahâ ile çok yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Bahâîlerin Akka'da bürokrasi ile kurdukları bu ilişkiler sayesinde çok rahat şekilde hareket etmiş, hatta kendilerine karşı İstanbul veya vilayetten gönderilen talimatları önceden haber aldıkları anlaşılmaktadır.⁶⁶

Bahâîler, kendi cemaatleri dışındakilere karşı Takiyye⁶⁷ yapmış ve bu sayede onları da kullanarak gün geçtikçe güçlenmişlerdir. Mirza Hüseyin Ali de taraftarlarına umumi yerlerde inançlarını açıklamamalarını öğütlemiştir.⁶⁸ Bahâîler, kendilerini Müslüman cemaatten ayırmamış hatta camilerde namaz kılmak ve Müslüman bayramlarını kutlamak gibi İslami ibadetlere bağlı kalmışlardır.⁶⁹ Süleyman Nazif, Abdulbahâ'nın kendisine, "Bâbîlikle hiçbir ilgilerinin olmadığını hatta amaçlarının İttihad-ı İslam olduğunu" dediğini aktarmaktadır.⁷⁰ Abdulbahâ, kendilerine yönelik yapılan şikâyetlere cevaben Sultan II. Abdülhamid'e gönderdiği mektupta, Bahâî inancını yeni bir din olarak değil, İslam'ın bir tarikatı olarak tanıtmıştır.⁷¹ Abdulbahâ'nın ayrıca sohbet ve yazılarında Kur'an ayetlerinin tefsirini yaptığı,⁷² camiye gittiği ve Ramazan ayında oruç tuttuğu bilinmektedir.⁷³ Bahâîlik inancında Cuma namazı olmamasına rağmen Abdulbahâ'nın ölümünden iki gün önce Cuma namazına katılmıştır.⁷⁴

BAHÂİLERİN SİYONİSTLERLE İLİŞKİSİ

Siyonistler, 19. Yüz yılın ikinci yarısında itibaren Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak değişen yenedünya düzeninde Filistin'de bir Yahudi devleti

66 Taherzadeh, *Hz. Bahau'llah'ın Zuhuru*, III, s. 32, 88, 485-488.

67 Sepehr Manuchehri (2000), "Taqiyyah (Dissimulation) in the Babi and Bahá'í Religions", published in *Australian Bahá'í Studies*, 2, 2000, s. 220-221.

68 Taherzadeh, *Hz. Bahau'llah'ın Zuhuru*, II, s. 38.

69 Breneman M. Reed (2008), *The Baha'i Students and AUB in the Early 20th Century*, (MA thesis), American University of Beirut, 2008, s. 58.

70 Süleyman Nazif (2014). Nâsirüddin Şah ve Bâbîler, A. Ergun Çınar (Haz.), Kitabevi yay. İstanbul, s. 61.

71 Necati Alkan (2016). "Filistin'de Jön Türkler ve Bahâîler", Yuval Ben-Bassat, Eyal (Derleyen: Ginio), Jön Türklerin Filistin'i, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 224-225.

72 Moojan Moomen (1985), "Abdu'l-Baha's Commentary On The Islamic Tradition: "I Was A Hidden Treasure (A Provisional Translation)", *Bulletin of Baha'i Studies*, vol. 3, no. 4, Dec. s. 4-64; Moojan Momen (2001), "Abdu'l-Baha's Commentary on the Qur'anic Verses Concerning the Overthrow of the Byzantines: The Stages of the Soul", in *Lights of Irfan*, Volume 2, 99-118; Necati Alkan (2003), "Abdu'l-Baha's commentary on the Islamic tradition: 'God doth give victory to this religion by means of a wicked man' – a provisional translation and notes", *Baha'i Studies Review* 11, 2003, 53-57.

73 Afroukhteh, *Memories of Nine Years in Akka*, s. 295, 311.

74 Şevki Efendi, s. 324.

kurmak için harekete geçmişlerdir. Yahudi çevreler, Avrupa ve Amerika'da oluşturdukları lobiler aracılığıyla siyasi, mali yönden etkin hale gelmiş,⁷⁵ ayrıca yerelde kendilerine yardım edebilecek kişi ve gruplara menfaat temin ederek Filistin'de planlı şekilde toprak satın almaya başlamışlardır.⁷⁶ 19. yüzyılın sonlarında Romanya, Ukrayna, Rusya gibi ülkelerde bazı sorunlar yaşayan Yahudiler, toplu şekilde Filistin'e yerleştirilmeye başlanmıştır.⁷⁷ Bu göçleri Siyonizm'in hayata geçirilmesi için fırsat olarak gören büyük Yahudi sermayedarlar, bu amaçla farklı yollara başvurmuşlardır. Örneğin Viyana'da Nevlinski adında zengin bir Yahudi, Filistin'de Yahudilere toprak verilmesi karşılığında, Girit meselesinin çözümünde Osmanlı Devleti lehine Avrupa basını, diplomasisi ve oradaki güçlü bankerler aracılığıyla destek verebileceklerini açıklamıştır. Teodor Herzl de aynı şekilde Filistin'de Yahudilere toprak verilmesi karşılığında Osmanlı Devleti'nin Düyun-ı Umumiye'ye olan borçlarını karşılayabileceğini Sultan II. Abdülhamid'e iletmiştir.⁷⁸

Sultan II. Abdülhamid, Yahudilerin Filistin'e yerleşimlerini engellemek amacıyla Filistin ve Suriye'de arazi satışını yasaklamak, hatta arazileri şahsi mülkü olarak ilan etmek gibi çeşitli tedbirler almıştır. Osmanlı Devleti'nin doğrudan Rus ve Doğu Avrupa'dan gelen göçleri yasaklaması üzerine Museviler, bu engelleri aşmak için⁷⁹ önce Almanya, Avusturya veya İngiltere'ye uğrayıp bu devletlerin vatandaşlığına geçip sonra Filistin'e sızmışlardır. Dâhiliye Nezareti, 1898 yılında yeni bir tedbir olarak Filistin'in, vatandaşlık ayrımı gözetmeksizin tüm Musevilere kapalı olduğunu ilan etmiştir. 21 Kasım 1900 tarihinde de Musevilerin Filistin'e yerleşmelerini önleyici bir tedbir olarak '*Mukaddes Topraklara Duhuliye Şartları*' adı altında yeni önlemler getirmiştir. Bu şartlara göre, Filistin'i ziyaret edecek her Musevi kimliği ve ziyaret gerekçesi açık şekilde yazılı tezkere taşıma zorunluluğu olacak ve bu ziyaret otuz gün ile sınırlı olacaktır.⁸⁰ 1891 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından çıkarılan bir ferman ile Yahudilerin Osmanlı vatandaşlığına ve yerleşimine kesinlikle izin

75 BOA. HR.SYS.57/42. (3 Ş. 1299/20 Haziran 1882); BOA. HR.SYS.59/4. (4 Ca. 1302/19 Şubat 1885); BOA. Y.PRK. EŞA, 13/67. (20 L. 1308 /29 Mayıs 1891); BOA, HR. SYS, 2333/8.

76 BOA. DH.MKT. 36/2025.

77 Catherine Nicault (2001), *Kudüs 1850-1948- Osmanlılardan İngilizlere-*, İletişim yayınları, İstanbul 2001, s. 40-50.

78 BOA. Y.PRK.TKM, 38/51. (4 Ca. 1298 /4 Nisan 1881); BOA. Y.MTV. 285/162. (24 S. 1324/19 Nisan 1906); BOA. Y.PRK.ML.23/8. (18 R. 1320/25 Temmuz 1902).

79 BOA. A.MKT.MVL, 93/38. (25 R. 1274/13 Aralık 1857).

80 Mim Kemal Öke (1982), *Osmanlı imparatorluğu. Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul; BOA. DH. MKT, 1908/19. (5 C. 1309 /6 Ocak 1892).

verilmeyeceği ilan edilmiştir.⁸¹ Bütün bu tedbirlere rağmen Yahudiler rüşvet, satın alma, sahte evrak düzenleme, batılı devletlerin vatandaşlığına geçme ve bazı yerel grupları kullanma gibi çeşitli imkânlarla Kudüs ve çevresinde geniş araziler edinebilmişlerdir.⁸²

Osmanlı Devlet Arşivlerinde yer alan şikâyet ve bunun neticesinde kurulan ilgili tahkikat komisyonu raporlarına göre Siyonistlerin Filistin'de arazi satın almak için Bahâîler ile iş birliği yapmışlardır. Osmanlı Devlet arşivlerinden elde edilen çok sayıda belgede Mirza Hüseyin Ali Bahâullah'ın büyük oğlu Abbas Efendi (Abdulahâ) aracılığıyla Akka ve Hayfâda Yahudilere arazi temin edildiği anlaşılmaktadır. Abbas Efendi, Akka ve Hayfâda arazileri ucuz şekilde aldıktan sonra yüksek meblağlarla Yahudilere satmıştır.⁸³ Bahâîler, bu dönemde Yahudiler ile birlikte İngiliz, Alman, Fransız, Amerika ve İtalyan temsilci ve misyonerlerle yakın ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Amerika'dan çok sayıda Baâî müntesibi Akka ve Hayfâ'yı ziyaret etmiştir.⁸⁴ Hayfa ve Akka'dan İstanbul'a bu ziyaret ve yakın ilişkilere dair gönderilen şikâyet dilekçeleri üzerine Babîâli, komisyonlar oluşturup tahkikat yaptırmış ancak Abdulahâ'nın yerel makamları maddi menfaat karşılığında elde ederek bu tahkikatları kendi lehine sonuçlandırdığına dair de şikâyetler olmuştur.⁸⁵

Bahâîler müntesipleri tarafından Amerika, Avrupa ve İran'dan gönderilen maddi destekler⁸⁶ ve yabancı temsilcilerin koruması ile mutasarrıf, müftü, tapu memuru gibi yerel idarecilerle ilişkileri/ortaklıkları sayesinde halktan ucuza aldığı arazileri yüksek fiyatlarla Yahudi yerleşimcilere satmıştır. Bu duru ile ilgili çok sayıda şikâyet raporu düzenlenmiştir. Örneğin 25 Temmuz 1891'de Muhtar Kasım ve azası Ahmed imzalarıyla sadarete gönderilen dilekçede, Abdulahâ'nın ortaklık kurduğu Mutasarrıf Sadık Paşa ile Hayfâda usulsüz şekilde geniş ara-

81 Ahmet Akgündüz (1987), "II. Abdülhamid'in Yahudilerin Filistin'e Yerleşmesini Yasaklayan Bir İradesi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Mart, Sayı.3, s. 27-29.

82 BOA. Y.PRK.DH. 7/29. (3 B. 1311 / 10 Ocak 1894); BOA. HR.SYS.59/4. (4 Ca. 1302/19 Şubat 1885); BOA. HR. HMŞ.İŞO. 219/74 (28 S. 1302/17 Aralık 1884); BOA. ŞD. 2275/34. (7 M. 1304 /6 Ekim 1886); BOA. Y.PRK. AZI. 27/39. (2 S. 1311/15 Ağustos 1893); BOA. İ. MMS. 123/5276. (21 Z. 1308 /28 Temmuz 1891); BOA. DH.MKT. 100/2269; HR.SYS.59/4. (4 Ca. 1302/19 Şubat 1885); BOA. Y.PRK. AZI. 27/39. (02 S. 1311/15 Ağustos 1893).

83 BOA. Y.PRK. AZ. 27/39.

84 Geniş bilgi için bkz. Zikrullah Aykaç (2021). Osmanlı Devleti Döneminde Bâbîlik/Bahâîlik Hareketi'nin Gelişimi ve Faaliyetleri (1844-1922)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.

85 BOA. DH.MKT. 974/44. (6 Ra. 1323/ 11 Mayıs 1905); BOA. BEO. 2612/195854. (27 R. 1323/1 Temmuz 1905); BOA. BEO. 2612/195854. (27 R.1323/1 Temmuz 1905).

86 BOA. DH. MKT. 2207/72. (2 L. 1306/1 Haziran 1889); BOA. BEO. 481/36072. (14 B. 1322/24 Eylül 1904).

ziler satın alıp yüksek fiyatla (18 bin Fransız lirası) Yahudi yerleşimcilere sattığı bildirilmiştir.⁸⁷ Hayfa ahalisi olan Şeyh Abdullah imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir başka şikâyet dilekçesinde, Abbas Efendi'nin Mutasarrıf Sadık Paşa aracılığıyla Akka Belediyesi Bahçesi civarında çok sayıda kıymetli araziye usulsüzce satın aldığı bildirilmiştir.⁸⁸

15 Ağustos 1893 tarihinde birkaç kişinin imzasıyla hazırlanmış başka bir şikâyet raporunda, Beyrut, Hayfa ve Belkâda yer alan arazilere Yahudilerin izinsiz olarak yerleştirildiği bildirilmiştir. Raporda, Abdulbahânın Akka mutasarrıfı Sadık Paşa, Hayfa eski kaymakamı Mustafa Efendi, Hayfa yeni kaymakamı Ahmed Şükrü, Akka Müftüsü Ali, Hayfa Belediye Reisi Mustafa ve Hayfa İdare Meclisi azası Necip Efendi aracılığıyla sahte evraklar düzenleyerek satın alınan köyün Yahudi Baron Rothschild'e satıldığı yazılmaktadır. Söz konusu araziye Rusya'dan getirilen 140 Yahudi aile tapu müdürünün maharetiyle eski yerleşimci olarak gösterilip ikametgâh verildiği ayrıntılı şekilde aktarılmıştır.⁸⁹ Aynı şikâyet raporda, Zemarin adındaki bir köyün Baron Rothschild'e satılarak 700 haneden oluşan köy haline getirilip Yahudiler yerleştirildiği yazılmaktadır. Raporun devamında Eşfiya ve Ümmü't-Tût ve Ümmü'l-Cemâl köyleri ile Hışmü'z-Zerka adıyla bilinen otuz bin dönümden fazla hazine arazisinin Zemarin Yahudilerine satıldığı belirtilmektedir. Abdulbahânın doktor ve tercümanlığını yapan Bahâi Youness Khan, Abdulbahânın bu toprakların Yahudilerin egemenliğine geçeceğine olan inancını bazı özel sohbetlerinde ifade ettiğini aktarmaktadır.⁹⁰ İşaret edilen belgelerin tamamında Abbas Efendi'nin satın aldığı toprakları, Yahudi yerleşimcilere sattığı hususu dikkat çekmektedir.

Abdulbahânın Hayfa'daki idarecilere menfaat temin ederek Yahudilerin haricindeki yabancı güçlere de arazi sattığı anlaşılmaktadır. Hayfa'da yer alan Kermil Dağı eteklerindeki arazileri İngiliz, Fransız, Alman misyonerlere de peşkeş çektiği şikâyetlere konu olmuştur. Bu bölgede 15 bin dönüm Fransız rahiplere, 10 bin dönüm Alman rahiplere, 5 bin dönüm Hayfa'daki İngiltere Konsolosu Mösyö Schmitt aracılığıyla Alest el-İngilizkiye adlı İngiliz kadın misyoner grubuna verilmiş ve burada çeşitli yapılar ve kiliseler inşa edilmiştir.⁹¹ Abdulbahâ, mutasarrıf,

87 BOA. HR.TO. 396/11. (18 Z. 1308/25 Temmuz 1891).

88 BOA. HR.TO. 399/47. (5 Ra. 1311/16 Eylül 1893); HR. TO. 399/50. (16 S. 1311/29 Ağustos 1893).

89 BOA. Y.PRK.AZJ. 27/39. (2 S. 1311/15 Ağustos 1893).

90 Afroukhteh, *Memories of Nine Years in Akka*, s. 234.

91 BOA. Y.PRK.AZJ. 27/39. (2 S. 1311/15 Ağustos 1893).

müftü gibi yerel bürokrasiyi elde ederek yabancılara arazi satışı gerçekleştirdiği gibi kendi cemaati için de aynı şekilde bu dağın çevresinde geniş araziler satın alarak çok sayıda imaret inşa etmiştir.⁹² Bahâîlerin bu bölgenin dışında da geniş arazi ve çiftliğe sahip olduğu çok sayıda arşiv vesikasına konu olmuştur.⁹³ Bahâîler, Hayfa'da Kermil Dağı eteklerinde geniş topraklar satın alarak bugünkü Bahâî Merkezinin temeli olan imaretlerin yapımına o dönemde başlamış, hastane adı altında Hayfa'da Bâb'in türbesinin inşasına devam edilmiştir.⁹⁴ Bahâîler elde ettikleri bu nüfuzu kullanarak gerekli izinleri almadan Akka'da kendilerine ait okul dahi açmışlardır. 95 Bahâî faaliyetlerinin Akka ve Hayfa sınırlarını aşarak Mısır'a kadar yayılması şikâyetlere konu olmuştur. Akka mutasarrıfı İbrahim Sârim Bey, 13 Ocak 1905 tarihinde verdiği cevapta, Abbas Efendi'nin ticaret ve sanatla meşgul olup kendi halinde ve İslam şeriatına, Peygamberin sünnetine bağlı biri olduğunu savunmuştur.⁹⁶

Bahâîlerin faaliyetlerine yönelik şikâyetlerin artmasıyla Sultan Abdülhamid, Tahkikat Komisyonu oluşturularak Akka'ya göndermiştir.⁹⁷ Arif Efendi başkanlığındaki komisyon, hazırlayıp sunduğu raporunda, "Abbâs Efendi liderliğindeki Bâbî fırkasının, Amerikâdaki Bahâî cemaatleri vasıtasıyla Hayfa'daki Kermil Dağı üzerinde bir hastane inşa edeceklerini" bildirmiştir. Raporunda, ayrıca bu inşaatın durdurulması ve söz konusu fesat hareketine karşı acil olarak tedbir alınması gerektiği yazılmaktadır.⁹⁸ Tahkikat neticesinde 10 Haziran 1905 yılında Sultan II. Abdülhamid'in fermanı ile "Abdulbahâ ve avenesinin" gizlice Fizan'a gönderilmesine karar verilmiştir.⁹⁹ Bu karar Akka'ya bildirilmiş olmasına rağmen Akka mutasarrıfı İbrahim Sârim Bey, Abbas Efendi'nin uygunsuz ve kanunsuz bir faaliyetinin olmadığını belirterek durumun yeniden değerlendirmesini Beyrut vilayetinden istemiştir.¹⁰⁰ Mutasarrıf İbrahim Sârim Bey, hakkında açılan Tahkikatın neticesinde görevinden alınarak yerine Ahmet

92 BOA. BEO. 481/36072. (14 B. 1322/ 24 Eylül 1904).

93 BOA. DH. MKT. 138/31. (13 Ra. 1311/ 23 Eylül 1893); BOA. HR.TO. 390/89. (19 Ra. 1303/ 26 Aralık 1885); BOA. DH. MKT. 2207/72. (2 L. 1306/1 Haziran 1889); BOA. BEO. 435/32568. (11 M. 1312/15 Temmuz 1894); BOA. DH. MKT. 144/10. (16 C. 1312/15 Aralık 1894).

94 Şevki Efendi, s. 278-280.

95 BOA. MF.MKT. 780/43.01. (23 M. 1322/ 9 Nisan 1904).

96 BOA. BEO. 2595/194566.03. (7 Za. 1322/13 Ocak 1905).

97 BOA. ŞD. 2750/11. (17 Ş. 1323/17 Ekim 1905); BOA. DH. MKT. 974/44.03. (16 Ra. 1323/ 21 Mayıs 1905); BOA. BEO. 2596/194674. (7 R. 1323/11 Haziran 1905).

98 BOA. BEO. 2619/196422.02. (3 C. 1323/5 Ağustos 1905); BOA. BEO. 2612/195854. (27 R. 1323/1 Temmuz 1905).

99 BOA. İ.HUS. 130/10. (6 Ra. 1323/ 11 Mayıs 1905); BOA. DH.MKT. 974/44. (6 Ra. 1323/ 11 Mayıs 1905).

100 BOA. DH.MKT. 974/44.01 (6 Ra. 1323/ 11 Mayıs 1905); BOA. İ.HUS. 130/10. (6 Ra. 1323/ 11 Mayıs 1905); BOA. BEO. 2595/194566.2 (14 Ca. 1323/17 Temmuz 1905).

Arif Bey atanmıştır. Mutasarrıf, aynı zamanda Filistin'e Yahudi iskânı ve usulsüz arazi muamelesi suçlamasıyla da tahkikata uğramıştır.¹⁰¹ Buna rağmen Fizan'a olan sürgün kararı 21 Temmuz 1905'te Sultan Abdülhamid'e yönelik suikast girişimi¹⁰² nedeniyle rafa kaldırılmış, 1908 yılında da aynı gerekçelerle tahkikat yapılmış ancak II. Meşrutiyet ile tamamen sonuçsuz kalmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında çıkan genel af ile Bahâiler de çıkan genel af kapsamından yararlanmışlardır. Dâhiliye Nezâreti'nden, Beyrut Vilayeti'ne gönderilmiş olan telgrafta, Bahâilere verilmekte olan yevmiye tahsisi sonlandırılmıştır.¹⁰³ Hayfa ve Akka'da serbestçe faaliyet yürüten Bahâilerin özgür oldukları resmen kabul edilmiştir. Abdulbahâ, kısa bir süre sonra Mısır, Beyrut, Avrupa ve Amerika'ya seyahatler yaparak Bahâiliği müstakil bir din kimliğine kavuşturacak faaliyetler yürütmüştür. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz birlikleri Filistin'i (Hayfa ve Akka) işgal ettiklerinde Abdulbahâ Hayfa'da bulunmaktaydı. 1917-1290 yılları arasında İngiliz savaş güçleriyle yakın ilişkiler kurmuş, nitekim İngiltere'ye hizmetlerinden dolayı kendisine 27 Nisan 1920'de Hayfa'da şövalyelik nişanı vermiştir.¹⁰⁴ İngiliz kuvvetlerinin Filistin işgalinden sonra Abdulbahâ liderliğindeki Bahâî cemaati, Akka ve Hayfa'daki Kermil Dağı yamaçlarındaki Bahâî imaretlerinin inşasına yeni araziler ekleyerek daha hızlı şekilde sürdürmüştür.¹⁰⁵ 29 Kasım 1921 tarihinde hayatını kaybeden Abdulbahâ, Hayfa'da defnedilmiştir. Kendisinden sonra Bahâî cemaatinin başına torunu Şevki Efendi geçmiştir.

SONUÇ

19. yüzyılda Şirazlı Seyyid Ali Muhammed'in önce Mehdilik daha sonra peygamberlik iddiasıyla başlattığı Bâbilik hareketi kısa süre içerisinde dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik koşullarının etkisiyle Şiîlerin yoğun olarak yaşadığı İran ve Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelerde yayılmaya başlamıştır. Şirazlı Seyyid Ali Muhammed'in 1850 yılında Kaçar Hükümeti tarafından idam edilmesinden sonra hareketin öncüleri ve inanları daha yoğun şekilde Osmanlı Devleti hâkimiyetin-

101 BOA. DH.MKT. 997/11. (3 Ca. 1323/6 Temmuz 1905); BOA. BEO. 2618/196330. (4 Ca. 1323/7 Temmuz 1905); BOA. BEO. 2650/198717, 20 C. 1323/22 Ağustos 1905); BOA. DH.MKT. 814/12. (12 R. 1324/5 Haziran 1906).

102 Abdulbahâ'nın Fizan'a sürgününü içeren fermanın ilanından kısa süre sonra Sultan II. Abdülhamid'e cuma namazından saraya dönerken bombalı bir suikast düzenlenmiştir. Geniş bilgi için bkz. İhsan Burak Birecikli, Fahri Maden, "Yıldız Suikastı: Ermenilerin Abdülhamid'e Karşı Son Teşebbüsleri Bombalı Saldırı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 23, sayı. 67-68-69, Kasım 2007, 399-424.

103 BOA. DH. MKT. 2731/12. (28 Recep 1326/26 Ağustos 1908); BOA. DH. MKT. 1288/35. 5 Şaban 1326 (2 Eylül 1908); BOA. DH. MKT. 2619/25. (11 Şaban 1326 /8 Eylül 1908).

104 Momen, The Babi and Baha'i Religions 1844-1944, s. 344.

105 Şevki Efendi, Bahâî Dininin I. Yüzyılı, s. 320.

deki Bağdat, Necef ve Kerbelâ gibi Irak topraklarına sığınmaya başlamışlardır. Bağdat'ta sığınan Bâbi liderlerinden Mirza Hüseyin Ali, on yıl içerisinde (1853-1863) Bâbileri yeniden toparlayarak Bahâîliği tesis etmeye başlamıştır. Bâbi faaliyetlerinin İran ve Osmanlı ilişkilerini tehdit edecek boyuta ulaşması üzerine Bâbiler İstanbul üzerinden Edirne'ye sevk edilmiştir. Bâbi lider Mirza Hüseyin Ali, Bağdat ve Edirne'de sürgünde bulunduğu süreçte Bâb'in işaret ettiği kişi (menyuzhirullah) olduğunu belirterek peygamberliğini ilan etmiştir. Böylece Bâbilik hareketi Bahâîliğe evrilmiştir. Edirne'de ikamet eden Bâbiler/Bahâiler (1863-1868), Bağdat ve İran'daki taraftarlarıyla ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Burada da faaliyetlerinin artması daha korunaklı ve izole edilmiş bir yer olan 1868'de Filistin'deki Akka'ya sürgün edilmelerine sebep olmuştur. Akka'ya sürgün edilen Bahâiler, burada büyük bir gelişme göstererek geniş kitlelere ulaşmış ve Bahâîliği müstakil bir din haline getirecek yapıya kavuşturmuştur. Mirza Hüseyin Ali'nin ölümünden sonra (1892) yerine geçen büyük oğlu Abbas Efendi (Abdulbaha), Bahâîliği kurumsal bir yapıya kavuşturmuş ve faaliyetlerini Avrupa ve Amerika'ya taşıyarak uluslararası bir güce ulaşmaya başlamıştır. İstanbul, Edirne, Kıbrıs ve Akka gibi yerlere sürgün edilen Bahâilerin sürgün hayatı, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkarılan genel af ile son bulmuştur. Ancak Bahâiler, sürgünleri bitmesine rağmen burada kalmış ve Akka ile Hayfa'da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Akka ile Hayfa bu dönemde Bahâîliğin merkezi haline gelmiştir. Bahâiler, özellikle Amerika'daki müntesipleri arasında topladıkları bağışlarla ciddi bir güce ulaşmıştır. Mirza Hüseyin Ali'nin ölümünden sonra (1892) yerine geçen büyük oğlu Abbas Efendi (Abdulahâ), konsolosluklar, misyonerler ve bürokrasi ile çok iyi ilişkiler hatta ortak şirketler kurarak etkinliğini gün geçtikçe arttırmıştır. Malum olduğu üzere dünyanın farklı yerlerine dağılmış olan Yahudiler, Siyonistlerin öncülüğünde 19. yüzyıldan itibaren Filistin'de yurt kurmak amaçlı arazi satın almayı ve yerleşim yerleri kurmaya başlamışlardır. Sultan II. Abdülhamid, bu planlara engel olmak için büyük gayretler sarf etmesine rağmen tam olarak başarılı olmamıştır. Siyonistler amaçlarına ulaşmak için büyük devletleri baskı altına alarak, Filistin'deki yerel idarecilere menfaat temin etmek suretiyle toprak satın almak ve bölgede bulunan azınlık gruplarıyla iş birliği yapmak gibi birçok farklı yola başvurmuşlardır. Yahudilerin emelleri için kullandıkları güçlerden biri de Bahâiler olmuştur. Bahâî lider Abbas Efendi, Filistin'de satın aldığı geniş arazileri Filistin'e çeşitli yollardan göç eden Yahudilere satarak onların buraya yerleşmesini sağlamak suretiyle Siyonistlerle iş birliği yapmıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babiâli Evrak Odası (BEO.): 2595/194566, 2596/194674, 2650/198717, 2612/195854, 2618/196330, 2619/196422.02, 435/32568, 481/36072,

Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH. MKT.): 1908/19, 1288/35, 138/31, 144/10, 1762/75, 1788/11, 2207/72, 2619/25, 2731/12, 411/22, 726/63, 974/44.03, 36/2025. 814/12, 974/44, 997/11, 100/2269.

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.): 125/164.

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMŞ. İŞO.): 219/74.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR. MKT.): 458/53, 458/67, 495/04.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.): 2930/106, 2333/8. 57/42, 59/4.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO.): 390/89, 396/11, 399/47, 399/50, 396/11.

İrade Dâhiliye (İ. DH.): 590/41057.

İrade Hariciye (İ. HR.): 198/11268, 200/11389, 203/11614, 229/133424.

İrade Hususi (İ. HUS.): 130/10.

İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS.) 36/1475, 123/5276.

Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî (MF. MKT.): 780/43.

Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. MVL.): 93/38.

Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri (A. MKT. MHM.): 418/82.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.): 2275/34, 2750/11, 3220/40.01.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV.): 214/176, 285/162.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ.): 27/39.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK.): 228/60.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA.): 13/67.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. ML.): 23/8.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM.):
01/23, 38/51.

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.): 02/74, 2/76.

B. Kaynak Eserler ve İnceleme Eserler

Afroukhteh, Youness Khan (1952/2003). *Memories of Nine Years in Akka* (Hatırat-ı Nuh Sali Akka), Translator: Riaz Masrouf, Oxford: George Ronald.

Afroukhteh, Youness Khan (1952-2003). *Memories of Nine Years in Akka* (Hatırat-ı Nuh Sali Akka), Translator: Riaz Masrouf, Oxford: George Ronald, 1952/2003.

Akgündüz, Ahmet (1987). "II. Abdülhamid'in Yahudilerin Filistin'e Yerleşmesini Yasaklayan Bir İradesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.3/ Mart.

Ala'u'l-Mulk (1901/2000). *A Report to the Shah from Akka*, translated by Ahang Rabani, published in *World Order*, https://bahai-library.com/alaulmulk_report_shah_akka, (Erişim Tarihi: 25.01.2023).

Alkan, Necati (2003). "Abdu'l-Baha's commentary on the Islamic tradition: 'God doth give victory to this religion by means of a wicked man' – a provisional translation and notes", *Baha'i Studies Review*, 11, ss. 53–57.

Alkan, Necati (2008). *Dissent and Heterodoxy in the Late Ottoman Empire, Reformers, Bâbîs and Baha'is*, İstanbul.

Alkan, Necati (2016). "Filistin'de Jön Türkler ve Bahâiler", Yuval Ben-Bassat, Eyal (Derleyen: Ginio), *Jön Türklerin Filistin'i*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 217-258

Amanat, Abbas (2005). *Resurrection and Renewal: The Making Of The Bâbî Movement In Iran, 1844-1850*, Kalimat Press Los Angeles 1989, Paperback Edition.

Andreeva, Elena (2014). "Russia İ. Russo-Iranian Relations up to the Bolshevik Revolution", *Encyclopædia Iranica*, Elr.

- Aslan, Abdulgaffar (2001). "Kur'an'a Göre Hz. Peygamberin Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik", IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, SDÜ. İlahiyat Fak. Yay. Isparta.
- Aydın, Ali İhsan (2013). Akka'nın idarî Ve Sosyo-Ekonomik yapısı (1864-1918), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Aykaç, Zikrullah (2021). Osmanlı Devleti Döneminde Bâbilik/Bahâilik Hareketi'nin Gelişimi ve Faaliyetleri (1844-1922)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Balyuzi, Hasan M. (1971). Abdu'l-Baha –The Centre of the Covenant of Bahauallah-, George Ronald: London.
- Birecikli, İhsan Burak - Maden, Fahri (2007). "Yıldız Suikastı: Ermenilerin Abdülhamid'e Karşı Son Teşebbüsleri Bombalı Saldırı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 23, sayı. 67-68-69, Kasım, ss. 399-424.
- Bolat, Gökhan (2016). "Muhammed Ali Şah Döneminde İran'ın Siyasi Durumu (1907-1909)", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Yıl 8, ss. 327-330.
- Cole, Juan Ricardo I (1998). Modernity and the Millennium: The Genesis of the Bahá'í Faith in the Nineteenth Century Middle East, Columbia University Press, May, New York.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, (2001). Çamızda İtikadi İslam Mezhepler, Şa-to yay, İstanbul.
- Karadeniz, Yılmaz (2016). Kaçarlar Döneminde İran (1795-1925), İdari, Askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, Selenga Yayınları, İstanbul.
- Keddie, Nikki (1962). "Religion and Irreligion in early Iranian Nationalism", Comparative Studies in Society and History, 4, ss. 274-75.
- Lawson, Tood, "Bahá'í Religious History," Journal of Religious History, vol. 36, no. 4, Dec. 2012, s. 463–470.
- MacEoin, Denis (1983). "From Bábism to Bahá'ism: Problems of Militancy, Quietism, and Conflation in the Construction of a Religion." Religion 13.3, ss. 219-255.
- Manuchehri, Sepehr (2000). "Taqiyyah (Dissimulation) in the Bâbî and Bahá'í Religions", published in Australian Bahá'í Studies, 2, s. 219-251.
- Momen, Moojan (1981). The Bâbî and Bahá'í Religions 1844-1944 Some Contemporary

Western Accounts, George Ronald, Publisher Oxford.

Momen, Moojan (1983). "The Social Basis of the Bâbî Upheavals in Iran (1848–53): A Preliminary Analysis", *International Journal of Middle East Studies* (Published by: Cambridge University Press), Vol 15, No 2, May, ss. 157-183.

Momen, Moojan (1985). "Abdu'l-Bahá's Commentary On The Islamic Tradition: "I Was A Hidden Treasure (A Provisional Translation)", *Bulletin of Baha'i Studies*, vol. 3, no. 4, Dec. ss. 4-64.

Momen, Moojan (2001). "Abdu'l-Bahá's Commentary on the Qur'anic Verses Concerning the Overthrow of the Byzantines: The Stages of the Soul", in *Lights of Irfan*, Volume 2, 2001, ss. 99-118.

Momen, Moojan (2005). "The Babi and Baha'i Community of Iran: a case of "suspended genocide?", *Journal of Genocide Research*, 7(2), June, ss. 221–241.

Mumammed Cevad (1996). *Meşkûr, Ferheng-i Fırak-ı İslam*, 3.baskı, Meşhed.

Myron Henry Phelps and Bahiyiyh Khanum (1903). *Life and Teachings of Abbas Effendi*, The Knickerbocker Press, New York.

Nazif, Süleyman (2014). *Nâsıruddin Şah ve Bâbiler*, A. Ergun Çınar (Haz.), Kitabevi yay. İstanbul.

Nicault, Catherine (2001). *Kudüs 1850-1948- Osmanlılardan İngilizlere-*, İletişim yayınları, İstanbul.

Öke, Mim Kemal (1982). *Osmanlı imparatorluğu. Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Phelps, Myron Henry (1903). *Life and teachings of Abbas effendi: a study of the religion of the Bâbîs, or Beha'is founded by the Persian Bâb and by his successors, Beha Ullah and Abbas effendi*, GP Putnam's sons.

Phelps, Myron Henry, *Life and teachings of Abbas effendi: a study of the religion of the Bâbîs, or Beha'is founded by the Persian Bâb and by his successors, Beha Ullah and Abbas effendi*, GP Putnam's sons, 1903.

Reed, M. Breneman (2008). *The Baha'i Students and AUB in the Early 20th Century*, (MA thesis), American University of Beirut.

- Sarah and Blomfield (Sitarih Khanum) (1940/1967), *The Chosen Highway*, Wilmette, IL: Bahá'í Publishing Trust, https://bahai-library.com/blomfield_chosen_highway (Erişim Tarihi: 10.01.2024)
- Şevki Efendi (1995). *Bahâî Dininin I. Yüzyılı*, Çev. Suna Bozkır, Bahâî Yayınları, İstanbul.
- Taherzadeh, Adip (1995). Hz. Bahauallah'ın Zuhuru – “Bahâî Dininin Doğuşu” Bağdat Dönemi 1853-1863, Çev. Süreyya Güler, Bahâî Yayınları, C. I, İstanbul 1995.
- Taherzadeh, Adip (1998). Hz. Bahauallah'ın Zuhuru – “Bahâî Dininin Doğuşu”, İstanbul-Edirne 1863-1868, Çev. Süreyya Güler, Bahâî Yayınları, C. II, İstanbul.
- Taherzadeh, Adip (2001). Hz. Bahauallah'ın Zuhuru – “Bahâî Dininin Doğuşu” Akka'daki Yıllar 1868-1877, (Çev. Süreyya Güler), Bahâî Yayınları, C. III, İstanbul 2001.
- Taherzadeh, Adip (2005). Hz. Bahauallah'ın Zuhuru – “Bahâî Dininin Doğuşu” Mezra ve Behci 1877-1892, Çev. Süreyya Güler, Bahâî Yayınları, C. IV, İstanbul 2005.
- Ünsal, Mustafa (2003). *Ali Muhammed Şîrâzî ve Bâbilik Hareketi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yazdani, Mina (2011), *Religious Contentions in Modern Iran, 1881-1941*, (Doctoral thesis) for the degree of Doctor of Philosophy Department of Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto.
- Zerendi, Muhammed (2001). *Nebil Tarihi*, Çev. Minu Draşan, Bahâî yay. İstanbul.